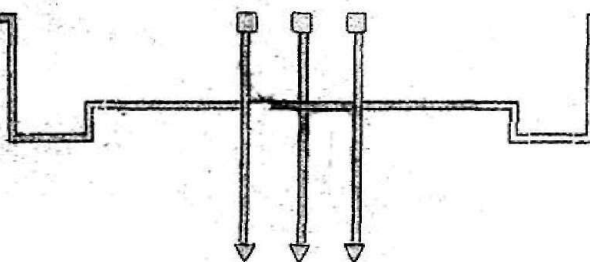

≡ SZEPESMEGYE ≡
KÖZÉPKORI ÉRCÖNTVÉNYEI
ÉS AZOK MESTEREI

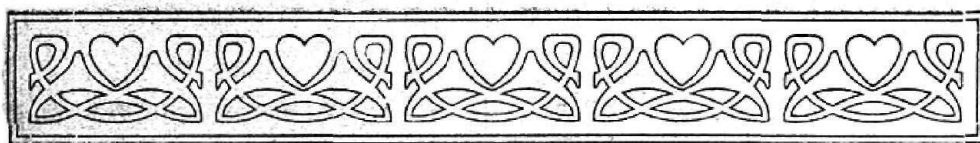
IRTA: PAJDUSSÁK MÁTÉ.

Felolvastatott a Szepesmegyei Történelmi Társulat 25 éves fennállásának emlékére 1908. évi december hó 15-én tartott díszközgyűlésén.

NYOMATOTT REISS JÓZS. T. KÖNYV-
:: NYOMDÁJÁBAN LŐCSÉN 1909 ::

Sajnálatos tény, hogy Szepesvármegye történetében több oly század van, melynél a kutató meddő munkát végezne, ha csupán ezek írott feljegyzéseiből óhajtaná e kor műveltségétörténetét összeállítani. Jóformán semmi sincs, amire ez irányban támaszkodhatnék.

Ha azonban a visszamaradt iparművészeti emlékeket vizsgálja, oszlik a homály, feltámad előtte a múlt, megelevenedik a középkor és Hellas meg Róma példájára a klasszikus irodalmánál is jobban, a történelem lapjainál is fényesebben, dícsőbben mutatják be ez emlékek származási koruk kulturális fejlettségét, iparművészeti virágzását.

A dicső múltnak eme beszédes emlékeit már kellően méltatta a Szepesmegyei Történelmi Társulat „Szepesvármegye művészeti emlékei” című műben. E munka nagynevű szerzői Dr. Vajdovszky János és Divald Kornél megszólaltatták e régi és eddig hallgatag emlékeket, de éreöntvényeinket az átkarolt nagy anyag miatt csak röviden tárgyalták, pedig iparművészetünk ezen ágának emlékei nagy számmal maradtak ránk, már csak azért is, mert ezek a végkimerülésig folytatott restaurálások korszakában legkevésbé sem voltak alkalmasak arra, hogy eredeti művészi mivoltukból kivetköztessenek és így ritkábban is estek áldozatul a modern stilszerűségnek.

*

Szepességünk e nemű emlékeinek ismertetése, vizsgálata, mestereinek avagy műiskolájuknak jellemzése, szorosabb műösszehasonlítás nélkül, adatok hiányossága miatt lehetetlen. Ezen műtárgyakat — nemzetközi jellegüktől eltekintve — oly sajátos vonások jellemzik, hogy szinte ugyanazon egy öntőtelep alkotásaiul tűnnek fel. Műjellegük azonossága pedig akárhányszor teljesen az egy alkotó kéz munkájának az érzését kelti. Éppen ezért ezen tárgyak csoportosításánál csakis

ezen összehasonlító tanulmány és a történelem egyes, bár szűkszavú, adata adhatja kezünkbe ama fonalat, mely e mű-
emlékek iskolájának és mestereinek felderítésére vezethet.

A szepességi bronzöntvényeket jellemző lokális vonások kapcsán már most ép úgy beszélhetünk a Szepesség ércöntési iskolájáról, amint tehetjük azt az építészet, szobrászet, képi-
rás és ötvösség terén, Sőt a szepességi ércöntésről még szabatosabban is beszélhetünk. E tárgyak ugyanis idomukban, kivált a mindenben összhangzó, egyöntetű és ugyanazon formájú diszítésükkel annyira ugyanazon egy iskolának sajátos jellegét viselik magukon, hogy félreismerhetetlen közös nyomokat mutatva, azokat a szepességi mestereinkkel vagy legalább az iskolájukkal kapcsolatba hozni nem látszik nehéz feladatnak.

Vannak ércöntvényeink, melyeken a mesterek neveiket, lakóhelyeiket és készíttetésük évszámát is megörökítették. Az ércöntés ezen művei alapul szolgálnak amaz emlékek felismerésére is, melyek bár semminemű feliratot sem viselnek magukon, de készíttetési helyök azonossága és keletkezési idejük egyezősége a régészeti kronologia segítségével mégis meghatározható.

Igy talán képesek leszünk műtörténetünk parlagon hagyott néhány lapját is kitölteni.

A szepességi ércöntésnél egy 1357-ből való királyi okmány, továbbá egy-két történeti adat és műmaradvány adja kezünkbe ama biztos fonalat, melynek szállai Iglóra, mint oly helyre vezetnek, hol az ércöntés mestersége hosszú idő-
kön át virágzott és a hol az említett iparágnak valóságos iskolája létezett; sőt hogyha ama sok öntvénytárgyat, mely ma is csaknem országszerte a „nova villa“ nevének felírását, vagy legalább az említett iskola jellegét magán viseli, összegezzük, akkor Iglót valódi ércöntő gócpontnak látjuk.¹⁾

¹⁾ A szepességi szász telepek falunevei leggyakrabban személy-
hely- vagy dűlőneveknek a «dorf»-szóval való összetételeiből keletkez-
tek. Új telepítésre vallanak a «Neu»-jelzővel összetett helynevek. A jelen-
legi iglói területen már a tatárjárás előtt voltak ennél régiebb telepek
u. m. Brusnik, Stoján, Ság és Kozma. Maga Igló a nevét Missik István
zerint a morvaországi Iglából ideszakadt német bányászoktól kapta.

Az iglói harangöntő-telep már Nagy Lajos királyunk idejében kora műtörekvéseinek színvonalán állott. Mert régi okmánygyal rendelkezünk arra nézve, hogy az említett király már 1357-ben Conradus Salamonis de Galnov nevű mesternek minden köztehertől való felmentését biztosítja csak azért, mert Visegrádon, az Anjouk által felkarolt királyi szék helyén szép nagy harangot öntött.

Amit e most említett magyarországi művészre, a királyi udvar kegyeltjére és azok utódjaira egybeállítanunk sikerült, a következőkben ismertetjük:

Az 1357. aug. 1-én Visegrádon keltezett oklevél szerint I. Lajos király Konrád harangöntőt kedves szolgálataiért, főleg pedig a visegrádi nagy harang sikeres öntéséért testvéreivel János (Hanus) és Miklóssal (Nicol) együtt különös kegy folytán (ex gratia speciali) honosítja, (in consortium ceterorum fidelium et servientium nostrorum . . . agregamus) minden közteher viselése alól felmenti és kuriáját adómentessé teszi. Az 1369-iki okmányban, melyben Konrád a nyert kiváltsága meghálásául alapítványokat tesz, neve eme alakban található: „Gaalnaw Salmon Conrad campanista.“ A városi levéltárnak legbecsesebb kincsét képező legrégibb telekkönyvei is 1404-től Gallok udvaráról beszélnek. (Gallen-

Iglót egy régi okmány «Nova Villa, quae vulgo Iglosasa appellatur» Szász-Iglónak nevezi, de a «Saxones» elnevezésnek nincs ethnographiai tartalma, hanem csak a német telepesek közös elnevezése. Ha azonban Igló életének első adatait a morvaországi Iglau múltjába projiciáljuk, akkor Igló bányászati tevékenysége Iglau lefolyt történelmében nyer sokban megvilágítást: nevezetesen az iglói bányajog minden vonásban összefügg a morvaországi Iglau bányajogával. A nyelvtudomány is hozzájárul a telepítés történetének hézagait pótolni és ezen etymológiát támogatja. (Nyelvtudomány és telepítések története. Schullerus Adolf Nyelvtudomány. Asbóth Oszkár I. kötet 1906. 2. és 3. füzet.) Különben a német Iglau szó cseh eredetű, nevét az ottani Jihlava folyótól nyerte (ebből Iglaua, Iglau). Az 1174-iki okmány melyben Iglau először említettik, megerősíti e szófejtést, ott ugyanis szerepel: «prefectus de iglauna» (F. Wurzing. Bilder aus Iglau-s Vergangenheit). A csehek Iglauot most is Jihlavának nevezik. Nálunk Iglauból lett Igló, mint Rosenauból Rozsnyó. De a vidék régibb telepesei Iglót keletkezése értelmében vették és Nova Villa, Neudorf, Nowawiesz, Neoforum-Ujfalunak nevezték. Ezen népies elnevezés műmaradvánvainkon is előfordul.

hof). A Galnow-név, mely szláv járulékot mutat, a „Gallenhof“ szlávizált alakja és többes genitivusi névmás alakjában (ow, now) a szláv patronymika szerint alakul. Ha itt e Gal-névnek eredeti formáját keressük, azt látjuk, hogy a legrégebbi okiratok e Gal-nevet nem annyira személynévként, mint inkább jelzőként fogják fel, mely ethnographiai szempontból Konrádunk francia származását jelzi. Ezen szófejtés itt talán a történelemmel is összhangzatba volna hozható.¹⁾

III. Béla második nejével, — Fülöp Ágost francia király hugával, annak rokona — Raynald herceg is vele jött hazánkba, kit Béla a szepesi szászok főnökévé tett. Neki adományozta azon területet, melyen ma Majerka (Tomaj) és Hodermark állanak (Dr. Pirhalla. A szepesi prépostság története). Hogy Rajnalddal még több francia is bejött és letelepedett hazánkba, ezt a következtetést megerősíti a gallus, Gallicus, Gal, villa Paris elnevezés, mely név a régi okmá-

---

¹⁾ Nagy Lajos királynak Konrád harangöntő számára adott kiváltság-levele első nagy pecsétjével volt megerősítve. Lajos király 1363-ban hadat indított Bosznia ellen. Ezen hadjárat alkalmával történt, hogy az érsek és királyi kancellár sátrából a nemes érből készült királyi pecsétnyomókat azok, kiknek őrizetére az érsek bizta volt, ellopták. A király új pecsétnyomókat készíttetett, azokat ismét az érsekre bizta, hogy vele az előzött pecsét alatt kiadott okiratokat újból megerősítse. Erre hivatkozás történik a jelen kiváltság-levélben is «exhibuit nobis . . . litteras . . . priori et majori sigillo nostro furtive sublato consignatas . . .»

Ezen második kettős pecséttel Lőcsén 1364-ben megerősített Konrád-féle kiváltság-levelet itt is közöljük.

Nos Ludovicus Dei Gratia Rex Hungariae etc. significamus tenore praesentium quibus expedit Universis: Quod Conradus Campanista noster ad nostram accedendo praesentiam exhibuit nobis quasdam litteras nostras patentes priori et majori sigillo nostro furtive sublato consignatas, petens nos cum instantia, ut eisdem nostris litteris patentibus transcribi et transsummi appositioneque novi nostri Sigilli pro eodem dignaremur facere confirmari. Quarum tenor talis est: Nos Ludovicus Dei Gratia Rex Hungariae etc. Memoriae commendamus, tenore praesentium significamus, quibus expedit aniversis, quod nos rememoratis fidelitatibus et servitiis placibilibus Conradi campanistae nostri, qui in ordinando et fundendo nobis magnam Campanam nostram in Visegrad habitam, servitia exhibuit placibilia atque cara, volentes ipsum pro praemissis suis fidelitatibus et servitiis gratuitis propensione regali prosecui et amplecti ipsum et per eum Hannus et Nicel fratres suos ex gratia

nyokban gyakran fordul elő (Szirmay, Notitia topogr. Gal. et. Paris. Kachelmann. Geschichte der ungarischen Bergstädte IV.). Az iglói telepen fekvő Iglóvéghely (Nagyhnilec) eredeti neve: „Villa Paris“ is egy és ugyanazon elnevezés a Gal, Gallicus névvel, csak a formája más, de egy a tartalomban.

Igló levéltárának irataiból kihalászott történeti adatok alapján az ott levő személynevek szerint Konrádunk családfája következő kép állitható össze:

S a l a m o n

Galnow	Salamon	Konrád,	János,	Miklós,	
	1380		1380	1390	
			Pál,	Miklós,	Péter,
			1415	1430	1435
				Vince,	Pál,
				1470	1478

speciali in nostros familiares benevole assumimus et in consortium caeterorum fidelium et servientium nostrorum praesentium serie agregamus. Annuentes insuper eisdem ut ubicumque ipsi in una Civitate seu Villa nostra regali unum locum Mansionis elegerint ibique domum seu fundum Curiae pro se disposuerint ex nunc de ipso fundo Curiae suae sive domo nullam Collectam nullumve censum pro nostra Majestate cum Communitate ejusdem Civitatis seu Villae, in qua ipsi dictum fundum seu domum habuerint, se dare teneantur, sed ipsum libere teneant et conservent nec Comunitas ejusdem Civitatis seu Villae ratione alicujus Collectae seu Census a praedicta domo seu fundo, Curiae ipsius provenientis, ipsos audeat molestare. Datum in Vissegrad in Octavis Festi b. Jacobi Apostoli Anno Domini 1357.

Nos itaque precibus ipsius Conradi benigniter exauditis favorabiliter et admissis praetactas litteras nostras de verbo ad verbum praesentibus insertas ratas habendo, appositione dicti nostri novi Sigilli pro eodem Conrado et fratribus suis, jussimus Communiri. Datum Leutsche in octavis festi beati Michaelis Archangeli Anno Domini Millesimo CCC^{mo} LX^{mo} quarto.

Mi Lajos, Isten kegyelméből Magyarország stb. királya jelen sorainkkal tudtul adjuk mindazoknak kiket illet: Hogy Konrád harangöntőnk előttünk esedezett és kérte, hogy a neki, elorzott első nagypecsétünk alatt kiadott kiváltságlevelünket, okiratainkba átvenni és átírni, nemkülönben új pecsétünkkel megerősíteni kegyeskedjünk. Ennek tartalma a következő:

Az évszámokat itt csak megközelítőleg közölhetem. Konrád testvérei: János és Miklós, úgy látszik, harangöntéssel nem foglalkoztak, egyrészt mert nevökkel, mint harangöntőkkel nem találkozunk, de még inkább következtetni enged erre az 1354-iki okmány, melyben a két testvér csakis Konrád érdemeire való tekintettel tétetett a fentemlitett kiváltság részesévé. Lehetetlen itt észre nem venni Gál Konrád János nevű öcsese és János plébános között meglevő évszámi megegyezést, ami már maga elegendő okot ad ama következtetésre, hogy Gál Jánost és János plébánost, kit a régi okmányok (1363--1380) „plebanus de Nova Villa, quae vulgo Iglosasa apellatur“ emlitenek, egy és ugyanazon személynek tartjuk. Konrád 1369-ben végrendelkezik a szepesi káptalan előtt és Nagy Lajos királytól nyert kiváltsága dacára 12 arany frt. alapítványt tesz egy káplántartásra. Ezen végrendelkezés után még egy évtizedig él és újabb intézményt létesít: kórház alapítás és mellette lelkeszi állás szervezésével. Már

---

Mi Lajos, Isten kegyelméből Magyarország stb. királya jelen sorainkkal emlékezetül adjuk és kijelentjük mindazoknak, akiket illet, hogy mi, miután Konrád harangöntőnk hűségét és kedves szolgálatait emlékeztünkbe visszaidéztük, aki nekünk a visegrádi nagyharang öntése és felszerelésével kedves szolgáltatokat tett, mely hűségeért és önkéntes szolgálataiért neki királyi jóindulattal kedveskedni és őt felkarolni akarjuk, azért őt és általa testvéreit Jánost és Miklóst különös kegy folytán jóakarólag kegyeltjeink közé sorozzuk és jelen sorainkkal egyéb hűeink és alattvalóink sorába felyesszük. Azonfelül megengedjük nekik, hogy ha királyi városaink vagy falvaink bármelyikét is tartózkodási helyül választanak és ott házat vagy kuriát szereznének, ők ezen időtől fogva kuriájuk vagy házuk után ezen város vagy falu közönségével semmiféle kollektát, vagy adót nem tartoznak fizetni ott, ahol nekik a most említett földjük vagy házuk van, de ezt szabadon birják és megtarthatják és ugyanezen város vagy falu közönsége ne is merészelje őket a nevezett ház vagy kuriához tartozó telek után kollekta vagy adó fejében zaklatni.

Kelt Visegrádon 1357. Szt. Jakab apostol ünnepe nyolcadában.

Mi tehát, miután Konrád kérelmét kegyesen és jóindulatúlag meghallgattuk, a most említett kiváltságos levelünket, melyet szóról-szóra a jelen okmányba átirtnunk, jóváhagyjuk, és azt ugyanazon Konrád és testvérei számára az említett pecsétünkkel megerősíteni parancsoltuk.

Kelt Lőcsén 1364. Szt. Mihály arkangyal ünnepe alatti oktávéban.

(Eredeije Iglo város levéltárában.)

emez alapítványai is megerősítik azon következtetést, hogy János plébánost Konrádunk öccsének tartsuk. (Pajdussák M: Az iglói r. k. vikáriátus története.)

Pál, Miklós és Péter, Konrádunk Miklós nevű öccsének fiaival sem találkozunk mint harangöntőkkel. Ezt az időközt Weygel János harangöntő tölti ki. De hogy a Weygel Jánosnak külön harangöntő műhelye lett volna, ezt nehéz elfogadni, mert ha tekintetbe vesszük a középkor ama szokását, mert szerint a fia apja mesterségét folytatta, akkor elfogadjuk ama feltevést is, hogy az iglói híres Weygel-család János nevű tagja beleházasodott a Konrád-családba és közösen folytatták a mesterséget. Érvényesült e szokás különösen olyan mesterségeknél, iparművészetnél, melynek sikeressége a sokszoros és kipróbált gyakorlat és tapasztalattól függött. Ezen a Konrád-családnál unokáról unokára és vőkre hagyományozott művészi tapasztalatok és minták használata jellemzi összes ércöntvényeiket.

Vince harangöntő nevét ércöntvényeinken megörökítve nem találjuk, de Igló város levéltárának irataiból ismerjük (1456. ápr. 22. Buda. 1457. ápr. 4. Szepeshely stb.) ellenben Pál mesterrel már a leibici harangnál találkozunk.

Az iglói harangöntő iskolának utolsó híres mestere Wagner János volt. A Konrád-ércöntő-családba való tartozandóságáról ugyanazt kell mondanunk, amit Weygel Jánosról mondtunk. Wagner János és Pál mesterekkel együtt, egy műhelyben is dolgozott, majd Vince harangöntő elhalálózásával Pállal maradt, amint a leibici harangon is nevök együtt szerepel. Wagner nevével egész 1516-ig találkozunk.

Hogy a Konrádnak adott királyi kiváltság Weygel Jánosra és Wagner Jánosra, mint a családhoz tartozókra is is kiterjeszkedett, ezt a királyi oklevélnek az ő idejökben történt újból való megerősítéséből következtetjük (1397 máj. 8. Buda. 1497 febr. 21. Sandomir. János Albert lengyel király és 1508 ápr. 7.)

Hogy 1516 után mi történt az iglói harangöntőműhellyel, ezt nehéz biztosan megállapítani. 1520 jun. 12. Zaklyczyni Jordán Miklós vojniczei várnagy a külföldről Iglóra telepített két ágyúöntőt (fabri bombardorum) a közterhek

viselése alól felmentette. A nevezett várnagy tehát a Konrád-féle adómentességi kiváltságot a hasonló foglalkozású két mesterre is kiterjesztette. A mily valószínűnek látszik már most az, hogy e két idegen mester a Gál-család harangöntőjét átvette és ezen ipart is folytatta, ép oly nehéz ezt bizonyítani. A tény csak az, hogy a középkori ágyúöntők sokszor harangöntéssel is foglalkoztak. Így pl. a kassai Illenfeld Ferenc „bombardarium fusor“ „puxengiesser“ öntötte 1557-ben a kassai „Orban“ harangot, Illenfeld András „pixengiesser“ a gönci (Abauj) harangot stb.

Ha még az 1516 után készített ércöntvényeinket az iglói ércöntőiskola műtárgyaival összehasonlítjuk, akkor azok díszítésében a közös minták használatát is felismerjük, miért is ezen összehasonlító tanulmány arra az ítéletre készítet, hogy a két idegen ágyúöntő egyházi ércöntvények készítésével is foglalkozott. Az iglói keresztelő medence 1549 évszámmal van jeelve. Díszítő elemeiben a Gál-harangöntő-család formáló mintái szerint készült. A medence kalváriája, szt. Péter és Pál alakjainak négyszögletes kis képei, a gombon és a talpán körülfutó stilizált akantus-levél-koszoru a felkai medencén látható emberfej, a szokásos bütykök sora szintén megerősíti állításunkat.

Lássuk most miként készítették akkor a harangokat? A olvasztókemence közelében ásott gödörben a harang belső üregének megfelelőleg agyagból egy magot mintázták. A harang e belső formáját egy a magba illesztett tengelye körül forgatható és a harang belső üregét visszaadó deszkával készítették. Öntés előtt a kiszáritott vagy kiégetett magot vízből és finom hamúból habart folyadékkal bekenve, azon, a forma ércvastagságának megfelelő vastagságban felül viasszal bevont agyagréteget alakítottak. Az így készített mintát ismét agyaggal vonták be; melyet kiégettek. Kiegészítése után a harang magjára mintázták és az ércvastagságnak megfelelő burkot eltávolították és a harangköpenyt rábocsátották a magra. Miután pedig a külső formát erősen körülkötötték és az öntögödrt hamuval és homokkal is szorosan kitöltötték, a megolvadt ércnek a kemencéből az egyes harangformába való vezetése következett. A harangkoronát külön mintázták,

melyet a köpeny visszaeresztése után a harang testével tapasztották össze. Az öntőgödör kibontása a harang kihülése után körülbelül 24 óra múlva történt.

A harangokhoz hasonlóan öntötték a keresztelő-medencéket, de két darabban, kupáját külön és a talpát is külön a gombjával. Ezen utóbbi rész készítésénél a medence nádusa miatt a mintára tapadó burkolatot kiégetés előtt hosszában két egyenlő félre hasították. A kiégetett minta eltávolítása után ezen két részből álló burkolatot ismét összeillesztették. Ez összeillesztési vonal keresztkutainkon meg látszik.

Mestereink az ércöntés eme módján kívül ismerték a viaszbaöntést is. Erre vall a szepesolaszi keresztkút és a ménhárdi keresztelő medencének a lába. A viaszba öntött keresztelő-medencék finomabb, simább és kidolgozottabb felületűek, amit a homokba öntéssel nem lehet elérni. Ennél a mintát a magra egész vastagságában viaszból formálták és arra rakták fel az agyagburkolatot.

A viaszkat azután kiolvasztották. Hogy pedig az öntés magja a felolvasztott bronz beöntése alkalmából meg ne mozduljon, az agyagburkolatot a magból kiálló s a viaszmintán és az agyagköpenyen keresztül ütött bronzpálcákkal tartották szilárd helyzetben. Ezen bronzpálcák kiálló végeit a kibontott darabból levésték. A mester művét folytatta a természet, mely a tárgyat patinával vonta be és malachitzöld burkot adott neki. Ily gyönyörű nemes rozsdát látunk pl. a szepesolaszi keresztelő medencén is.

Feliratokat és egyéb díszítéseket egész a XIV. század elejéig csak a formából kiemelt harangköpeny belsejében alkalmazták, t. i. a négyszögű keretbe foglalt s fából faragott betűket — ékitményekeket az ércöntvény köpenyének puhára nedvesített részébe nyomták be. Ily betűk keretének lenyomatát látjuk a mateóci keresztelő-medencén és a mateóci, podolini, batiszfalvi harangokon. A XIV. századtól kezdve azután ezen ékitményeket oly módon készítették, hogy azok viaszmintáit az ércöntvény mintájára ragasztották, melyek az arra formált köpenybe mélyen benyomódtak és a forma kiégetése alkalmával a viasz elolvadván az agyagba szivárgott.

E viaszbélyegek előállítására szolgáló homorú puszpángfa-formákat ércöntőink számára rendszeren ötvösök faragták, mely sablontáblák azután a Gál-ércöntő-családban apáról fiúra szállottak.

Ércöntvényeink díszítéséhez jelképes (szimbolikus) értelmű füződik. Ezen ornamentumok tehát nem csupán díszek, hanem egyuttal fogalnak kifejezői is. A románkorból meg-honosodott szimbolikus irány a gót izlésben levél és virág-dísszel is kibővül, de középkori keresztutainkon a képek értelme mégis mindvégig uralkodó szerepet visz és mint alaki nyelv lép fel. Jellemzem itt mindjárt röviden ama képkörök neveit, melyekkel a középkori e nemű iparművészetünk fog-lalkozott.

A középkori keresztelő-medencék díszítésének nélkülöz-hetetlen tárgya a Megváltás tényének szemléltetése: a kereszt-ten függő Megváltó a b. Szüzzel és a sz. János evangelistával. A XV. században mestereink keresztutainkon az ötvösmű-pacifikalék kálvária-csoportozatát is átvették t. i. a kereszt-tövénél kihajló két ágon álló Mater dolorosa és ev. sz. János kálváriaformáit. A megváltás alakjai mellett, mint vala-mennyi kegyelmi forrás fő kiszolgáltatói, sz. Péter és Pál is mindenütt szerepelnek. Szt. Péter kulccsal és dús hajzattal, rövid szakállal; sz. Pált pedig kopasz fej, öreget mutató hosszú szakál és redős arc jellemzi. E két szentet összes meden-céinken egy modell után készítették. Szent Pál felfolyó mon-datszalogának jobbról bal felé menő betűit csak a későbbi medencéiken igazították.

Középkori keresztelő-kutainkon nem hiányzanak az evan-gelisták szimbolumai sem. A szárnyas emberi vagy angyali alak, szárnyas oroszlán, szárnyas bika vagy ökör és a kiter-jesztett szárnyu sas, Máté, Márk, Lukács és János evangelista attribútumaiként szerepelnek. Ezeket éretárgyaikon két for-mában találjuk: kis négyszögletes vagy kerekded alakban, mellyel a feliratokat is ékitették, 9 cm. hat karélyos alakban, épen úgy mint a megváltás hirdetőinek és terjedésének jel-zését. Az oroszlán, mint az erő és hatalom jelképe, szárnyak nélkül is előfordul és ezen esetben Krisztust jelképezi.

Ha keresztelőkutainkat szemügyre vesszük a majusz-

külás kor utolsó évtizedeiben már azt látjuk, hogy mestereink nem elégednek meg az átörökölt minták szolgálai másolatával, hanem technikájukat nemcsak az ezen korbéli szobrászat, de az ötvösművesség technikájának motivumaival is fejlesztik. Így átvették mestereink a szepesi százszok között általános tiszteletnek örvendő szt. Miklós alakját teljes főpapi ornátusban és a templomos lovagok patrónusát szt. Györgyöt, amint Líbiában Szilena városa alatt a pestist lehelő sárkánnyal viaskodik és megmenti a király leányát. E medalionos képek korrekt volta és technikai kiválósága finom izlésű ötvössre mutat, ki a viaszbélyegek előállítására szolgáló homorú formákat ércöntőink számára készítette. Dacára ama hatásnak, melyet az ezenkori szobrászat és ötvösség ércöntőinkre gyakorolt, mestereink hagyományos típusainktól még nem tértek el, azok alkotásaikon még mindig élnek és ez okozza ama túlterheltséget, mely ornamentikájukat jellemzi.

Megemlítendők itt még a XIV. századból eredő ékítő bélyegek is, melyek majdnem az összes keresztelőmedencéinken láthatók. Kör alakú kis pecsétnyomóknak tünnek fel ahol a mezőket naptári égkőri jelek: hold *m* betűvel és skorpió vagy rák foglalják el. Az ily szimbolikus érem keretét gyöngysorvonal képezi,

A geometriai ornamentumok közül említésre méltó a körnek sokféle osztása: csillagok képzése, rózsák (rosette) szerkesztése. A legrégibb geometriai dísznek vehetjük a mateóci keresztelő kut és a batizfalvi harang díszét; 8 karélyn keretbe foglalt görög kereszt, két karja között találkozó félkörívek pontjain háromlevelű lóherével. A batizfalvi harang feliratát ékítő eme díszítés a mateóci keresztelőmedence talpán hosszirányban szalagként ismétlődik meg.

Ezen mértani ékítő elemekkel együttesen lép fel a növénydísz. Ha iparművészetünk ilyféle díszait vizsgáljuk, azt látjuk, hogy azokban aránylag kevés növény stilizáltatott. Középkori keresztelőmedencéink leghasználtabb levéldíszai: 1. hosszirányban terjedő hullámvonal, melyből tekerszerű indák stilizált lóherelevéllel egyenletesen elszórva ismétlődnek. 2. hullámvonalas ornamentumok éles metszésű akanthus-levél s orral, de nem kifeszített helyzetben, hanem oldal-

ról látva. Emez idegen és képzelt akantuslevélben itt inkább a tölgyfalevél stilizált nyoma tűnik elő, melynek porzós virágait a levélszalag üres mezőin szétszórt pontok akarják jelezni. 3. hullámvonal körül sorakozó harangvirághoz hasonló szimmetrikus dísz. 4. szőlőlevél-koszorúdísz szőlőfürtökkel, Krisztus személyének jelzéséül szolgál. Ezen levélfüzéreknek másait az ezenkori kelyheink némelyikén is látjuk.

Ez főpontokban ama keret, melyben mestercink technikájukban mozogtak.

2. Szepesmegye középkori harangjai.

A harang a kath. egyház felfogása szerint a kultusz szava, „res sacra.“ Szent minden érzélem, melyet ez szívünkben kelt, megragad minden a szép iránt fogékony kedélyt. A harang szava a legszebb költészet. Ha a középkor vallásos szellemét tekintjük, azt látjuk, hogy az egyház felfogása a polgári élet összes viszonyaival egybeforrt. Így a harang is, mint a kultusz szava a polgári életnek minden viszonyában szerepel. A városi életnek fejlődésével a társadalmi és politikai életnek is szavává lett. A harang ércszava jelezte a munka kezdetét és befejeztét, harangzúgás mellett fogadták a küldöttségeket, melyek az egyes városok kiváltságos leveleit hozták, a harang hangja jelezte és még most is jelzi nálunk a kir. adománylevelekben kijelölt vásárok megtartásának idejét stb. miért is alig van vidék, melynek népe egyik-másik régi harangjához valami mondát nem fűzne. Ismerjük Tompa Mihálynak a menedékkői harangról írt költeményét mely szerint e harang később a káposztafalvi templom tornyára került:

„Két helység versengett egymással
A zárda tornyának harangján
Jóval korábban jött egyik csapat . . .
Levették a harangot a toronyból,
Láncot huzván fülébe, hat tulok
Melyet befogtak, el nem birta azt,
Pedig kicsiny s könnyű volt a harang.

Hoztak tizenkettőt, de hasztalan!
Huszonnégyet fogának most belé,
Nem birta még csak megmozdítani sem.

.....
És most a másik helység népe jött
Imádkozván a nép és a papok
Végezván szertartási tisztöket:
Csupán két ifju, gyöngé tulkot
Fogának a csodás harang elé,
És könnyen elvivé a két tulok,
Melyet csak imént huszonnégy se birt.“

Ezen mondák az 1543 év eseményeihez fűződnek, midőn Szepesmegyét három rabló tartá rettegésben: ifj. Podmaniczky, Bassó Demeter és Sadorló, kik Basó Mátyásnak, Zápolya egykori murányi kapitányának voltak emberei. Ez a három rabló foglalá el 1543. június hó 29-én a menedékszírti kolostort (Wagner P. III. p. 191.) Báthory Bonaventura, a felső részek kapitánya, a szepesi és sárosi nemességgel együtt a szepesváraljai gyülekezetben kimondták, hogy a karthausi zárdát, nehogy ismét a rablók kezébe kerüljön és a vidék ostorává legyen, lerombolják és a karthausiakat Lőcsére helyezik. 1543 július 21-én örökre megszűnt a kolostor létezni.

A középkorban kifejlődött — mint szokásjog — az úgynevezett harangjog. E szerint ha valamely vár vagy város az ellenség által elfoglaltatott, az abban talált összes harangok a győző hatalmába kerültek, aki aztán azokat vagy ott hagyta bizonyos váltságdíj fejében, vagy pedig felhasználta azok anyagát saját ágyúinak öntéséhez.

Középkori történelmünk tanúsága szerint a szepesi harangok is nagy számban ágyúanyagnak használtattak fel.

Bassó Mátyás, murányi rablólovag, Gömör és Szepes zsarnoka, Ferdinánd idejében (1528 óta) a hatalmas Bebek Ferenc birtokait pusztítva a rimaszombati harangokból öntett ágyut. (Tomásik. Denkwürdigkeiten des murányer Schosses.) Bebek Ferenc Ferdinánd híve volt és a murányi rabló ellen Salm Miklóst támogatta, de magánbosszúból szintén dulta ellenfele javait. Hogy ezen zűrzavaros időben a lassu-

pataki (stillbach) keresztelőmedence és a harang az ellenség hatalmába és a rimaszombati harangok sorsára ne kerüljön, a lassupatakiak Konrád által harangéreből öntött medencéjüket a svedléri templomba vitték, a harangot pedig Svedlér és Merény között elásták és csak pace restituta, a béke beálltával (1556 végén) helyezték el a merényi templom tornyában stb.

Amint a középkori harangok öntésének technikája a maival nagyjában azonos volt, így formájuk is, eltekintve attól, hogy palástjuk meredekebb, nem igen különbözik a modern harangokétól. Alsó átmérőjük azok magasságához úgy viszonylik, mint 7 : 6. Ha az iglói harangöntőből kikerült harangokat alaphangjuk szempontjából vizsgálat alá vesszük és harangöntőink titokban tartott eme teoriáját kutatjuk, úgy azokból az alaphangra vonatkozó szabályokat lelehetjük. Azt tapasztaljuk ugyanis, hogy ércöntőink az öntendő harang alaphangját annak átmérőjétől és következésképpen súlyától is tették függővé. De itt sem lehet egész pontos szabályt kivenni, mert az érc ötvözete is hozzájárult a harang hangjának meghatározásához. Ezen ötvözet normális összetételben 78—80 rész vörösrézből és 20—22 rész ónból állott. A középkorban még az a hiedelem is volt, hogy a harang hangja ezüst hozzátételével tisztább lesz.

Középkori majuszkulás feliratu harangjaink alaphangjait a következő hangtani szabályzatba lehetne foglalni:

125—130 cm. átmérőjű harangjaink alaphangja „E“. Ezen átmérő fele vagy kétszerese megadja ezen alaphangnak felső vagy alsó oktáváját. Az átmérő ezen változataiban rejlik az octavának többi 13 hangja, ha t. i. a harangformák mellett az érc is egyenlő összetételből áll, amit majuszkulás harangjainknál meglehetősen érvényesülve látunk.

Mateóci (125 cm.), felkai (125 cm.), szepeshelyi (130 cm.), káposztafalvi (130 cm.) stb. harangjaink alaphangja „E“; a podolini, batizfalvi 115 cm. átmérővel bíró harangok „fis“ hangban vannak öntve; a ruszkini (107 cm.), durandi (103 cm.) majuszkulás idejű harang „gis“ hangot rejt magában. De a XV. századi minuszkulás feliratú harangjaink hangtani vizsgálata már más eredményre vezet, így a szepesárki harang

98 cm. és a leibici harang 142 cm. átmérővel „e“ hangot eredményez; az iglói harangöntőből kikerült bártfai 147 cm. átmérős harang „fis“ alaphangot ad és a Wagner János mester által 1486-ban öntött iglói harang alsó átmérője 84 cm. és alaphangja „gis“. A bártfai és az iglói harang egy mester által és ugyanazon évben is öntetett. stb. Ebből csak azt lehet következtetni, hogy ércöntőink az öntendő harangok hangját az érc ötvözetétől és a harangszelvények megsterkítésétől is függővé tették és ez harangöntőink titokban tartott teoriája is marad mindaddig, míg harangjaink analízisából az egyes harangok bronzötvözetét meg nem ismerjük. A külföldi XIII. és XIV. századi harangokban már a rézen és ónön kívül bizonyos rész cín, horganyt és vasat is találunk, mely részek a hang megteremtésére lényeges befolyással vannak.

A harang hangját annak verője, nyelve, vagy szíve csalja ki. Ezt kovácsolt vasból készítették.

Mestereink a harangok külső domborművi képekkel való díszítésére nézve szűk keretben mozogtak. A harang koronáján körülfutó szalag, melyet majuszkulás vagy minuszkulás felirat tölt be, — a harangok derekát körülfutó hullámvonalu levélszalaggal együtt képezték a harang egész díszét. Csak a mateóci, durandi és gánóci harang derekán alkalmazott öntője háromszorosan keresztelőmedencei kalváriát. A feliratokat görög keresztekkel rombus alakú jelekkel, majd a keresztutakon látható négyszögletes vagy kerekded alakú, kis formájú kálváriákkal, vagy ugyanily nagyságn szárnyas állatok képeivel bővítették ki.

Legrégibb harangjainkon feliratok évszámokkal együtt, melyek az öntés idejének kipuhatólására segédkezet nyújthatnának, nem fordulnak elő. Az évszám nélküli feliratok értéke egykorúságuktól függ, amit ismét az írásjegyek alakjából fűrkészhetünk ki. Minden felirat a XIV. század közepéig kerekded írással az u. n. majuszkulákkal, csupa nagy betűvel íratott. Azután pedig a hegyes írás (barát-írás) jött divatba.

A majuszkuláknál kiváló kritikai szigorral kell eljárunk, hogy a harang méreteiből, a betűk azonosságából, a díszítési jelekből az öntőtelep azonosságára következtetést

vonhassunk. Épen úgy kell eljárunk azok kronologiai beosztásánál is, mert a kegyeletes hagyomány a harangok értékét túlzott régiségére fokozni akarja. Így pl. a régi tárgyak iránti kegyelet a középkori harangokon leggyakrabban előforduló ezen majuszkulás feliratból is: „O Rex gloriae veni cum pace“ 1272 évet óhajtana kiolvasni. Ezen imaformulát t. i. chronostichonnak veszi. Nem gondol arra, hogy bár a chronostichon a XVII. és XVIII. században igen gyakori, azonban a XIV. század ilyet egyáltalán nem is ismer, hiszen ennek nyomát ott sehol sem találjuk!

Harangjaink ismertetését a majuszkulás feliratú harangokkal kezdjük meg. Ezen szépeességi emlékeknek oly gazdag sorozatával rendelkezünk, hogy azt — Szépeességünk viszontagságteljes multját tekintve — szinte meglepőnek mondhatjuk. Azok kronologiai beosztása az egykorú emlékeknek olyatén csoportosítását kívánja, hogy e műtárgyak a megfelelő korszakok, idők és mesterek jellemző képét nyujtsák.

A legrégibb majuszkulás feliratú harangokon a szibillai könyvekből átvett eme fohászt olvassuk: „O Rex gloriae veni cum pace“. (Óh dicsőség királya jöjj el békében). Ezen feliratú harangok régiségi értékét fokozzák ama betűk, melyek fában vésett, négyszögletes keretbe foglalt és a harangköpenybe nyomott formák szerint készültek és kereteik a harangon is láthatók. Ily betűs harangok sorozatát a *mateóci* harang nyitja meg. Felirata két körvonalba szorítva, a hat fülből alkotott koronához közel alkalmazva, így szól: *O Rex glorie veni cum pace. Got Her sei mit uns.* E szavak közeit a keresztelőmedencével azonos jelképes szt. állatok és kálvária ékitik, — derekát az iglói harangöntőműhelynek legrégibb levéldisze, az akantuslevélszalag veszi körül. Behatóbb figyelmet érdemel ama kálvária, mely e szalag fölött látható. Krisztus testén a törzs a csipőnél, oldalvást megtörik, ami a kora csucsíves stil hagyománya, a kötény, a mely a csipőt övezi, térdig ér, ami ismét románkori reminiscencia. Alsó átmérője 125 cm., magassága 107 cm.

Ugyaníly keretbe foglalt betűkkel és *O Rex...* felirattal van felszerelve a *podolini* harangtorony harangja, de egyéb díszítése nincsen. Alsó átmérője 115 cm.

Ugyanezen mester keze alól kerülhetett ki a *batizfalvi* harang is, melynek *O Rex glorie veni cum pace* feliratát a mateóci keresztelőmedence talpának díszét képező nyolc karélyu görög keresztoszor ékíti. Alsó átmérője 113 cm. magassága 97 cm. Alsó széléből egy darab hiányzik.

Viaszminták után készített majuszkulás betűkkel ékített harangjaink:

A mateóci harang kálváriájának modelljét alkalmazta a mester a *durandi* . . . *O Rex* . . . felirattal ellátott harangpalástján, de feliratát díszítés nélkül hagyta. Méretei is a mateóci harang méreteivel mindenben megegyeznek.

Ugyanazon méretei (125 : 107) vannak a *felkai* harangnak is azzal a különbséggel, hogy mestere a szokásos feliratot még az angyali üdvözllet kezdő szavaival is megtoldotta. A feliratos szalag így szól: *O Rex glorie veni cum pace, Ave Maria gratia plena*. A felirat szavait görög kereszttek választják el egymástól. A harang derekát az iglói harangöntődének szőlőfürtös szalagja övezi körül.

Már a *szepešszombati* 118 cm. átmérőjű 100 cm. magasságú harang „*O Rex glorie veni cum pace*“ feliratát kereszt-kutaink négyszögletes szimbolumai élénkitik.

Ugyanezen jelképes állatok láthatók a *gánóci* harang ugyanily feliratú szavai között, azonfelül itt a kálvária is háromszor ismétlődik a harangpalást közepén. Átmérője: 94. Átmérőjének magasságához való viszonya: 7 : 6.

A *ruszkini* harang a hagyományos „*O Rex* . . .“ feliraton az ismert lóhereleveles szalagot is magán viseli, míg a *rókuszi* ezen levélszalagot nélkülözi. A ruszkini harang átmérője 107 cm., a rókuszi pedig 97 cm.

A szépešség ily nemű és korú emlékeinek legszebbike a *káposztafalvi* templom nagyharangja. Koronájánál körülfutó „*O Rex* . . .“ feliratos és görög kereszttekkel ékített szalagja 219 cm. hosszú, alsó átmérője 130 cm., magassága 111 cm. Betűi az iglói ércöntő-iskola puszpángfaformákkal lenyomott viaszmintái szerint készültek. Ha a hagyományra lehet támaszkodni, akkor e harang egykor a menedékszírti zárda templomtornyán díszelgett és ugyanezen népmonda,

mely e harang nagy mennyiségű ezüstartalmáról beszél, a harang csengő hangjában és a menedékszírti kolostor egykori gazdagságában leli magyarázatát.

Ezen csoportnak érdekességet kölcsönöztek volna a szepeshelyi harangok, melyekről Mothmer szepesi prépost (1264 — 1281) 1273-ban tett végrendeletében említést tesz, de jelenleg azok egyike sem létezik. (Hradszky, Initia, progressus ac praesens status Capituli Scepusiensis.) Az iglói harangok 1849. febr. 2-án mentek tönkre. Ugyanakkor elolvadt az eperjesi Wirth által 1647-ben öntött nagyharang is (Heyer-Glocke). A szabadságharc idejében ugyanis Kieseletter a lőcsei osztrák csapat parancsnoka a „Blaumont“ hegyről rakétákat röpítettett a kath. templomra azon véleményben, hogy a honvédek lőszeres szekerei ezen templom körül állanak. A templom teteje tüzet fogott, melyben az iglói harangöntődéből kikerült harangok elolvadtak. A landoki templom harangja 1898-ban szintén tűz martalékvá lett. Sőt még több szepességi harang is ily sorsra jutott. A márkusfalvi „O Rex...“ feliratú nagy harangot (876 kilós) a kassai nemzeti múzeum mint műkincset őrzi stb.

Ezen ércöntvények a XIV. század szepességi iparművészetének dicsőségét hirdetik és az iglói harangöntőtelepnek jellegét annyira magukon viselik, hogy e kérdésre: ki készítette e tárgyakat? nem lesz nehéz válaszolnom. Ezen korban az iglói harangöntő-iskola élén magyarországi hírvű művész állott: Konrád mester Salamon fia, ki a királyi udvar kegyeltje is volt. Vajjon Salamon is e nemű mester volt? Ezt a legrégibb műmaradványainkból sejtjük. 1380 után Weygel János vezette e mű-iskolát. Neve a szepeshelyi harangon szerepel.

A szepességi iparművészet további fejlődését a még fennmaradt minuszkulás feliratú harangokon szemlélhetjük. Azok kronologiai csoportosításának fonalán megállapodunk a *szepesárki* (jamniki) templom harangjánál.

Szepesárkit Péter mester, Sienai Simon fia, Lajos udvari ötvöse kapta az 1331. március 23-án Visegrádon kelt oklevél szerint, a szepesi vár megtartása és a király hiteles pecsétjének vésése fejében. E családnak Balázs nevű donátorát

Márkusfalvi harang a XIV. századból.
Jelenleg a kassai Múzeum tulajdona.

(szepesi várnagy) tiszteljük e harangban. (Berwaldszky K. A sienai Gallicus család és művészete.)

A harang betűi itt már kis gót, vagy barátírást mutatnak. A koronán levő szalagot a következő felirat tölti be: „*hoc opus consummatum est in laudem omnipotentis et honorem s. bartholomei apostoli 1400.*“ A harang tehát 1400-ból való. Alsó átmérője: 73 cm., magassága: 62 cm.

A *szepeshelyi* székesegyház legrégibb harangjának méretei már sokkal nagyobbak. Alsó átmérője: 130 cm., magassága 111 cm. Mestere alakjához mértén majuszkulás betűket használt a feliratos szalagban. Itt látjuk megörökítve nemcsak az öntés idejét, de a mester nevét és lakóhelyét is, ily módon: „*Anno Domini Millesimo CCCCXXIV. Johaness Glogengisser von dem Nevendorf.*“ (Öntetett János iglói harangöntőmester által az Ur 1424 esztendejében.) Az utolsó „*Dorf*“ szó közbeszurt kereszttek miatt nem férvén a szalagra, az a szalag fölött látható. Közepét szőlődísz övezi.

Van a *szepeshelyi* székesegyháznak még négy harangja. Ezek egyikét Ondrejkovics András szepesi kanonok rendelte 1666-ban. E harangot 1857-ben Schaudt budapesti harangöntővel Iglón átöntették, de hogy nagyobb legyen, hozzáadták a *szepeshelyi* templom sekrestyéjében már használaton kívül levő kisebb, minuszkulákkal ékitett harangot is. Ezen kis harangra vonatkozik a *szepesedelényi* egyházlátogatási jegyzőkönyv ama feljegyzése, mely szerint ezt a harangot a *szepesedelényiek* éhség idején a káptalannak zálogba adták.

Az 1465-ben öntött *leibici* harang már Pál és Wagner János mesterek együttes műve. Alsó átmérője: 142 cm., magassága 121 cm. Alaphangja: „E“. Ezen koru harangok között ez a legnagyobb. Következő feliratot visel: *anno domini millesimo quadringentesimo septuagesimo quinto ad honorem gloriosissime virginis marie factum est hoc opus per magistrum Paulum et iohanem de nova villa.* (Ezen mű készült a boldogságos Szűz tiszteletére az Urnak ezernégy-százhetvenötödik esztendejében Pál és János iglói mesterek által.)

Wagner János mester után maradt még több emlékünks is: ilyen pl. az egyik *teplíci* harang, melyet 1482-ben öntött

105 cm. átmérővel és ezen felirattal: „*hoc opus factum est in honorem dei et s. spiritus et beate marie virginis magister iohanes de villa nova 1482.*“ (Ezen mű készült az Isten, a boldogságos Szűz Mária és a Szentlélek tiszteletére János iglói mester által 1482.) E harang szőlőlevél dísszel van ékítve.

Időszerinti rendben következik most az 1485 évben öntött *szepesárki* harang ezen körirattal: „*consummatum hoc opus in honore in dei et beate marie virginis a. d. 1485.*“ (Ezen mű öntetett az Isten és a boldogságos Szűz Mária tiszteletére 1485.) Alsó átmérője: 98 cm.

Az *iglói* harang 1486-ban készült. Az 1849 februárius 2-án keletkezett tűzben ez a harang a torony egyik ablakában esés közben megakadt és épségben maradt. Jelenleg a toronyóra negyedeinek ütésére szolgál. Diszítését csakis a koronánál körülfutó szalag képezi, ezen felirattal: „*factum est opus in honore beate marie virginis V. anno domini 1486.*“ (Ezen tárgy öntetett a boldogságos Szűz Mária tiszteletére. V. 1486.) A körirat V. betűje Vagner mester nevét rejti magában. Alsó átmérője: 84 cm.

Ugyanezen évben készült a *bártfai* nagy harang is. Ezen harang részletes műleírásban részesült Myskovszky Viktor híres régiségbuvárunk „Bártfa középkori műemlékei“ című könyvében.

A *szentandrási* harang 1494-iki évszámot tüntet elő minuszkulás betűkkel irt feliratában: „*edificata est campana ista in honore sancti andreae apostoli 1494.*“ (Ezen harang öntetett szt. András apostol tiszteletére 1494.)

Ugyanezen évben lett a másik *teplici* harang is öntve. Feliratos 135 cm. hosszú szalagján e harangot a Szentlélek és boldogságos Szűz Mária tiszteletének ajánlja fel: „*hoc opus factum est in honore s. spiritus et beate marie virginis 1493.*“

János mesternek utolsó fennmaradt művei közé számítjuk a *szepesszombati* nagy harangot. Öntötte pedig e harangot 1511-ben. Körirata: „*facta est haec campana in honore dei omnipotentis et marie virginis et sancti georgii martiris anno domini 1511.*“ (Ezen harang készült a minden-

ható Isten a bold. Szűz Mária és szt. György vértanu emlékére 1511.) Átmérője: 139 cm.

A történelmi adatok kiegészítése céljából közöljük, hogy Hans Glockengiesser aus dem Neudorf a lőcsei plébánia templom számára is öntött két harangot 1484-ben és 1513-ban. 1484-ben, midőn a harang elkészült és el kellett volna helyezni, a városnak nem volt megfelelő emelő készüléke, csigasora. A város tanácsa szorultságában kénytelen volt Bártfa város tanácsához fordulni, hogy adnának kölcsön ilyenféle emelő szerszámot. 1484 szeptember 24-én ír a tanács ebben az ügyben Bártfára a következőképen: „Ir habet ynn Ewrenn mittel solchen hanndgerethe; damit man pfleget swere last awss czyhen. Nu habe wir ytczunndt lassen giessen eyn glocken, unnd haben nicht denn czwene czoge dy czu solchen dyngen dynen, unnd man mag diesze glocken mit den czwayn czogen nicht betwingen. Pitt wier ewer weishait, habet ir solchen gerethe, wollet uns das leyhen, wir wellen euch das frewnndtleych wyder haym senden“. (Bártfa város levéltárából közli dr. Iványi Béla. Közlemények Szepesvármegye multjából. I. 2. sz.) Ez utóbbi 1513-ban öntött nagy harang Barabás napján d. e. 8 órakor készült el. (Wagner. *Analecta Scepusii*.) Azonban Lőcsének összes harangjai az 1550 junius hó 7-én keletkezett nagy tűzvész áldozatává lettek: „die hernach Anno 1550 in grossen brennen geschmolzen sind“.

I. Lajos királyunk Iglót 1380 december 6-án kelt királyi rendelettel bányaterületnek nyilvánította. A bányabíráskodás jogát azonban Igló csak az elzálogosítás után 1435. december 6-án Tatán kelt királyi okirattal kapta meg, melyben Zsigmond király az iglóiak régi kiváltságait megerősítve megengedi, hogy ezüstöt, rézet, ólmot és vasat szabadon bányászhasanak. Ezen időben az ércöntés is fénykorát élte. Az a süllyedés, mely a XV. század vége felé a bányászat terén észlelhető, észrevehető az ércöntés terén is: a bártfaiak a nagy harang öntéséhez az ónt már a távol eső Krakóból, a rézet a bányamiveléshez nagy tőkével rendelkező lőcsei és kassai polgároktól szerezték be.

Wagner, János halála után a hajdan híres iglói harangöntőtelepről már írásbeli feljegyzéseink sincsenek.

Irataink Wagner János mester nevét egész 1516-ig említik. Az 1516 után öntött tárgyakon oly nevekkal találkozunk, melyek kapcsolatba nem hozhatók se az eperjesi, se a dobsinai, se pedig a krakói harangöntő mesterek eddig ismeretes neveivel, miértis előbbi feltevésünk mellett maradunk, mely szerint a tárgyakat az iglói ágyuöntők is készíthették.

Középkori harangjaink ismertetését folytatva, a *szepesdaróci* haranghoz jutunk. Ezen az alkotáson Andreas T. mester a XIV. századi *o rex* . . . imaformát minuszkulákkal alkalmazta: „*o rex gloriae veni cum pace per magistrum andream 1516*“. A felirat alatt nagy T betű látható. Alsó átmérője: 93 cm.

A *gerlachfalvi* harang felirata kis gót betűkkel így szól: „*i. h. s. maria anna johannes lukas markus matthaeus 0251*“. Ezen évszám ama téves felfogásra szolgálta-tott alapot, mintha e harang 1251-ben öntetett volna, de a számok elrendezése itt csak azt mutatja, hogy a betűszedő nem volt gyakorlott a harangformára tükörképben alkalmazandó betűk elrendezésében, miért is itt az évszám lenyomata jobbról balra olvasandó, amint ezt a számok formája is mutatja. t. i. 1520.

A *szepesdaróci* harang Andreas nevű mestere öntötte 1521-ben, a *szepeskörtvélyesi* 91 cm. magasságu, 114 cm. átmérőjű és „h“ alaphangú harangot. Diszítését eme felirat képezi: „*filii dei miserere nobis anno dni 1521 per mrum andream*“. (Isten fia, irgalmazz nekünk 1521. András mester.)

Ugyanezen Andreas mester ügyességét hirdeti a *szepes-szentlőrinci* 1524-ben öntött harang, melyen felajánló felirat nincs, de azon a mester nevét megörökitette: „*per andream anno dni 1524*“.

A *késmárki* templomtorony felső emeletén levő harang 1523-iki öntésű. Ezen az évszámon kívül a most említett András mester neve is szerepel. A *késmárki* kampanile nagy harangja (192 cm. átmérővel) két évvel későbbben öntetett 1525-ben. Majuszkulái a következő tartalmu feliratot mutatják: „*in usum civillatis Kesmark fusa sum anno ab christo nato MDXXV.*“ (Késmárk város szolgálatára lettem öntve Krisztus születése utáni 1525-ben.) Ezen harangban Goethe

vándor-harangjának magyar párjára akadunk: A rege ugyanis 1674-iki évhez köti ama Kupeczky Mihály késmárki diák Rómába való utazását, a ki a rege szerint meghallván, hogy zöldesüttörtökön a harangok Romába mennek és nagyszombat reggelén térnek haza, felment a toronyba és a nagy harang ütőjéhez kötötte magát. Eszméletét veszve, a haranggal együtt Rómába jött és ott szép hivatalra tett szert. (Vulpius „Zwo vundersame Historia am Hungarn“.)

A *szepeesszombati* 1564-ben öntött harangnál már új mesterrel találkozunk: Mihály mesterrel. Ő a harang alsó átmérőjét 92 cm.-re szabta. Alsó átmérőjének magasságához való viszonyát már a rendes 7 : 6 arány szerint állapította meg, a felirat minuszkulás betűi azonban András mester és a Gál-család írásjegyeinél már jóval kisebbek. Tartalmuk a következő: „*verbum domini manet in eternum anno domini 1564 Michael magister*“. (Az Ur szava örökké marad 1564.) Jelenleg a harang alsó széléből egy darab hiányzik.

A *durandi* 103 cm. átmérőjű harang átmenetet képez a minuszkulás feliratú harangokból az ismeretes modern alakú latin betűkkel ellátott harangokhoz. Ezen írásjegyek műemlékeinken már a XVI. század végéveiben is előfordulnak, de a durandi harang feliratában még a latin betűknek majuszkulák- és minuszkulákkal való vegyes használatát látjuk. A harangöntő irástudatlansága folytán a feliratnak több betűje és szava visszajáról vagy felfordítva került a harangra. A görög keresztel kezdődő felirat így szól: „*cum trahor audite, voce vos orare venite*“. A harang alakja is elüt az eddigi formáktól: palástja inkább hangeralaku, lent kiöblösített széllel. Ugyanily harangszelvény szerint öntetett a *felsőerdő falvi* 83 cm. átmérőjű harang is. Öntője itt ugyanezen betűket alkalmazta, mint a durandi harangon, de az egész felirat visszajáról jobbról balra olvasandó: „*cum-trahor-audite-voco-vos-orare-venite*“. (Ha meghuzatom halljatok, ha imára hivlak jöjjetek.)

Ugyanezt kell mondanom a *gánóci* felirat nélküli 78 cm. alsó átmérővel bíró harang formájáról is.

Latin betűk fordulnak elő a *sávniki* „*Sicce deus pro nobis, quis contra nos est*“ feliratu harangon, mely 1580-ból

való és a *nagylomnici* harangon: „*vox mea vox vitae voco vos ad sacra venite 1587.*“ (Szavam az élet szava, istentiszteletre hivlak, jertek.) Az *alsóerdőfalvi* harang palástján a gerláchfalvi haranghoz hasonlóan tükörképben olvasandó 1595 évszám a harang készítési idejét jelzi minden dedikáló felirat nélkül.

A 84 cm. átmérőjű s 68 cm. magas *kluknói* harang két sorban körülfutó körirata a következő tartalmu: „*Verbum Domini manet in aeternum, Filip Steller de Klukno hanc Camplaonam curavit fieri propriis suis sumptibus in laudem sanctae et individuae Trinitatis in perpetuum sui et suorum memoriam pro templo Kluknoensi A. D. 1599. Urban Spieger me fecit*“ (Az Ur szava marad örökké. Ezt a harangot öntette a kluknói templom számára kluknói Steller Fülöp saját költségén az osztatlan Szentháromság tiszteletére, saját és övéinek emlékére 1599. Spieger Orbán öntött engem.)

Befejezésül még röviden megjegyzem, hogy a Szepesség XVII. századbeli harangjait már az eperjesi harangöntő-iskola szolgáltatta. Így a *svábóci* egyik harangon „*Meister Hans Erbe*“ (1629) majd „*Mathias Ulrich in Eperjes*“ (1658) stb. szerepel. Különösen *Wierd György* eperjesi mester válik ki harangjai pompás technikája és izléses díszítése által. Ily harangok a 1649-ből és 1650-ből való toporciak; továbbá a *kluknói* 1645-ből, a *dubravai* 1654-ből való stb.

Érdekesekek ama feljegyzések, melyek a középkori harangok öntésének költségeire vonatkoznak. Myskovszky Viktor híres régiségbuvárunk „Bártfa középkori műemlékei“ c. művében közöl egy ilyen okmányt, melyben tételenként följegyezték a bártfai harang öntéséhez szükségelt ács munkák, az anyagnak s Wagner János harangöntő mester utazásának és szerszámainak Iglóról Bártfára való fuvarozásának költségeit, a munka közben elfogyasztott sörnek árát s a mester és segédeknek díját. Minthogy e számadások a szepességi középkori harangoknál felmerült kiadásokkal kisebb nagyobb különbséggel megegyeznek, azért azokat magyar fordításban itt is közöljük:

Nagy Lajos címere a svedléri keresztön.

A svedléri bronz-keresztőkút a XIV. századból.

Szepesolaszi bronz-keresztőkút 1497-ből.

	fl.	den.
Vörösréz költségeire Plamny Mihály és Stanislai György urak által Lőcsén kiadatott	18	—
Ugyanezen költség Lőcsén	6	—
Mátyás napja előtti csütörtökön Schramperger Miklós által küldetett Lőcsére Brixer Eleknek . .	25	—
Ugyanezen költség	33	—
Oculi vasárnap (bőjt III. vasárnapja) előtti pénteken Imre megbízott által Schvartz Márton urnak küldtek vörösréz költségeire	57	—
A nagybőjti Oculi vasárnap utáni hétfőn ónért Krakóba Stenzel János által küldtek	157	—
Ugyanezen költségekre	6	—
A réz megmázsálásáért	4	—
Tölgyfáért	2	28
Ácsoknak	1	—
Ónnak Krakóból való fuvarozásáért	3	—
Vörösréz fuvarozásáért Dlugos Györgynek . . .	7	—
Szénért	1	17
Az olvasztókemencéhez szükséges anyag fuvarozásáért	3	—
Ker. sz. János után eső vasárnapra következő Teofil utáni napon rézért Schvartz Márton urnak küldetett Lőcsére	50	—
Kassáról hozatott ónért	57	—
Munkásoknak szénért és bükkfáért	2	8
Áldozócsütörtök utáni vasárnap a lőcsei Schvartz Márton urnak rézért kiadatott	50	—
A harangöntő segédjeinek áldozócsütörtök utáni pénteken	4	7
Ugyanazoknak pünkösöd előtti pénteken	2	—
Ugyanazoknak és félhordó sörért	1	—
Sörért és segédeknek	2	7
Munkásoknak, fuvarozásért stb.	2	—
Vám fejében rézért	—	60
Sörért és munkásoknak	—	60
Munkásoknak	2	—
Munkásoknak	2	16

	fl.	den.
Munkásoknak	3	—
Két hordó sörért	2	16
Költségek egészen Lőcséig	1	—
Előkészületek a harangöntéshez	1	—
János mester szerszámainak fuvarozásáért és élel- mezéséért	1	—
Szénért	1	—
Sz. Jakab utáni pénteken munkásoknak	6	—
Réznek Iglóról Lőcsére való szállításáért	3	—
Haranglábért munkásoknak sz. Lőrinc utáni pénteken	1	—
Ugyanazon munkásoknak Áldozócsütörtök utáni pénteken	2	—
Fafuvarozásért, ácsnak a szerkezet lekötéséért	1	—
Faggyuért	—	6
Fuvarosnak, aki Márton ácsmesternek szerszámaint hozta	1	—
A jelenlevőknek, akik a harangot elhelyezték 2 hordó sör	1	40
Szénért Miklós ur által	—	14
Pavlatzsch Márton mesternek a harangállvány fel- szereléséért előbb történt megegyezés folytán	20	—
Ugyanannak adatott vasért	6	—
Máté apostol és evangelista előtti pénteken	1	—
Máté apostol utáni pénteken	1	—
Mihály arkangyal utáni pénteken	1	—
Sz. Ferenc utáni pénteken	1	—
Sz. Gál napja utáni kedden végelszámolás	16	—
A harangláb szerkezetének ékeléséért	1	—
Ugyanaz	1	—
Ácsnak	1	—
Wagner Jánosnak Áldozócsütörtök előtti pénteken	1	—
Pünkösöd előtti napon	2	—
Vitus és Modesztus előtti pénteken	2	—
Vitus és Modesztus utáni pénteken	2	—
Végelszámolás János harangöntőmesternek és segé- deinek kiadásai	17	22

3. Középkori keresztlő-medencék.

A művészetek összes ágai a vallás szolgálatában érték el fejlődésük magaslatát. Ahol a középkorban egy templom épült, ott a szobrász és faragó vésője, a festő ecsetje, az ötvös kalapácsa, az ércöntő ügyessége vetekedik ezen épületek díszítésében. És minél magasztosabb az eszme, melyet a tárgy képvisel, annál fenségesebb ihlet hatja át és annál megfelelőbben díszíti is a művész a tárgyakat, hogy alaki nyelvvé legyenek, melyek az egyház tanítását visszatükröztessék.

A keresztény középkor egyik legmagasztosabb tárgya volt a keresztlő-medence ennek szent vizéből lépett új lelki életre; azért keresztlő-medencéink úgy művészi kiállításukra, mint díszítésükre nézve is méltán mérkőzhetnek a ker. egyházi művészetnek más istentiszteleti tárgyaival.

Hogy ezen történeti és művészi becsű emlékekben a szepességi hazai iparművészet fejlődését feltüntessük, erre ezen termékeknek elég gazdag és fényes sorozatával rendelkezünk.

Ha a keresztlőmedencék sorozatának ismertetését azok díszítési módja szerinti időrendben kezdjük, akkor az első helyet a *maleóci* keresztlőmedence foglalja el.

E kehelyalaku öntvény kupájának felülete több pálcátagozat által mezőkre, övekre van osztva. Fülénél szent Péter és Pál alakja a szokásos jelvényekkel ékeskedik. A legfelsőbb szalagon majuszkulás, keretbe foglalt betűk láthatók. Az általunk alakított és a keresztvíz erejére vonatkozó felirat a következő: *Wenn du ein wahres woser bist mach uns von Sunden frey. Nu bist Du des Hern Wasser wosch uch bey Jesu Christ Heiter.* (Ha igazi víz vagy, szabadíts meg a bűnöktől. Minthogy az Úr vize vagy moss minket tisztára Jézus Krisztus előtt.) E felirat alatti mezőben a templom harangján látható rajzon a kalvária képe kétszer, az evangelisták jelvényei pedig négyszögletes kis alakban egyszer-ször váltakoznak. A kupa alját stilizált akantuslevél-szalag díszíti, melynek üres mezeit kis pettyek töltik ki.

Gombja hármaskarika alaku. Talpa felső részét lóhere-

szalag övezi. Ezen szalag alsó részéhez alkalmazta a mester a kupa szt. állatjait; az alatt a batiztalvi harang feliratát díszítő mértani műből alko ott szalag következik. A talp alján az evangelisták jelvényei hat karélyos keretben szerepelnek.

Középkori keresztelő-medencéink ékitő elemein alapuló kormeghatározásánál még biztosabb jelre akadunk a *svedléri* r. k. templom kincsét képező keresztükön. Nagy Lajos királyunk címerével való díszítése itt döntő fontossággal bír nemcsak ezen műemlék korának meghatározására, de a mester nevének kiderítésére is. Konrád mesterünk Nagy Lajos királyi udvarában időzött nemcsak a visegrádi nagy harang öntése alkalmából, de irataink említést tesznek még egy küldöttségről is, mely valamely adóügyben a király elé ment, mely küldöttségben Konrád mester is szerepelt. A magyar Anjouház címerének a *svedléri* medencén való használata Konrádunk visegrádi szereplésével kapcsolatba hozható.

Ezen műalkotást kellően méltatta már Divald Kornél híres archeologusunk is. Díszítésének minden apróságára kiterjedő képét Divald után itt is közöljük:

„A *svedléri* keresztelő-medence alakjával nagyjában románkori kehelyre emlékeztet. Harangalaku talpán legalul egyszerű bütykök sora, e fölött nyolc centiméter széles szalagon sorakozva nyolc korong díszíti. E korong mindegyikén Nagy Lajos címerét látjuk, csekély részletektől eltekintve ugyanabban a formában, a melyet az aacheni székesegyház kincstárában fönmaradt pompás ötvösművű címer mutat s a melyet, mint a magyar Anjouk címerét, Róbert Károly király használt először. A címer balra dőlt pajzsának jobbfelén az Anjouház liliomait látjuk, balfelén Magyarország címerének pólyáit: a címer csöböralku sisakján jobb felé leomló takarót, koronát és struccotlak közül kiemelkedő, balra forduló struccfejet látunk szájában patkóval. A *svedléri* keresztelő-medence talpának tölcser alakú részét még két sor apróbb medaillon között a XIV. századbéli kelyhek pártáira emlékeztető hullámos levélfüzér is díszíti. Az apró medaillonok két sora szimmetrikus egymásutánban egy térdeplő angyalt, Péter és Pál apostolokat és a kálváriát ábrázolja. Ugyan-

Keresztelő medence. Lőcse.

azon puszpángfa-formákkal lenyomott viaszminták után készült medaillonok ismétlődnek a medence felső és alsó levélékitmőnyes szalagja alatt s a talp erősen kiugró gombja fölött is, mely utóbbit felső rézsutos lapján hatkarélyos keretekben még a négy evangelista készér egymásutánban következő jelképe disziti. Az apró medaillonok sorában ábrázolt kalváriák képével a medence palástján nagyobb alakban s keret nélkül találkozunk, de minthogy a mintázó forma nagyon mély volt, a medencén e domborművek alapja négyszögletes foltok képében kiemelkedik, míg viszont a fölfeszített Jézus féldomborművének keresztje, nem lévén elég vastag, egészen eltűnt a mintaviasszal bevont felületében. A svedléri keresztut két füle Péter és Pál apostolok féldomborművü képéből áll.

A svedléri keresztelőmedencével körülbelül egykoru a *lőcsei*. A lőcsei plébániai templomnak műkincsei révén oly nagy műirodalma van, hogy erre hazánkban kevés példa akad. Merklas Vencel, Henszman Imre, Myskovszky Victor, Still Pál, Kompanyik Cölesztin, Demko Kálmán, Dr. Vajdovszky János, Divald Kornél írtak régiségeiről. Legrégibb műkincse keresztelő-medencéje. Formája és díszítése módjáról a XIV. századot olvashatjuk le. Kupája két fülénél Péter és Pál alakja domborodik ki. A medence peremén vékony lőhereékités fut körül, majd ez alatt a körökkel határolt hullámos harangvirágból fűzött girland következik. A következő mezőben kalvária, Péter és Pál apostol térdképe négyszer-négyszer váltakozik. Ezen kidomborodó alakok között egymásfölé helyezett két-két kis mellszobor, összesen 30 mellszobor vehető ki, melyek, mint az apostolok, koronás királyok és egyéb szentek alakjai, a kereszttség szentségére vonatkoznak és az egyház ama tanítását akarják szemünk elé állítani, hogy: „Aki hiszen és megkeresztelkedik, az üdvözüli...”

A medence további díszítésének eleveneséget kölcsönöz a mező fölötti guirland újbóli alkalmazása. A kupa alsó részén jelentkeznak a fentemlitett naptári jelek, melyeket itt valamely donator pecsételőjének vennénk, ha ezenkori medencéken sokszor nem ismétlődnének. Előfordulnak azok itt még a gomb felső rézsutos lapján is. Erősen érvényesülő nodusát a medence guirlandja közé fonódó tíz kis mellszobor ékiti.

Több övre osztott talpának díszét a kupa levélékitményei és medaillonai képezik. Legalól a svedleri bűtyök sora látható.

Majuszkulás felirat alapján a XIV. századba helyezhetjük a *strázsai* keresztelő-kutat. Fülénél szt. Péter és Pál hagyományos, és a többi ezen és következő századi medencék mintája szerint készült alakjai szerepelnek. Palástjának közepét a lőesei harangvirágszalag övezi. A 95 cm. átmérővel bíró kúpán alul, szalagon ezen német felirat olvasható: *Disc Tof Gegosen Ist In Dem Namen Jesu Cri* és fölötte, mert nem fért ki egy sorban, kiegészítésül *St.* (Ezen keresztelőkut Jézus Krisztus nevében öntetett.) Szent Péter és Pál alakjait a levélékitményes szalag fölé helyezte. Lóhereszalaggal körített csinos nodusa nyomott alma alakú. Rézsutos peremén az evangelisták symbolumait tartalmazó medaillonok borítják. Talpa közepén akantuszdísz fut körül, feljebb nyolc kerek medaillonképet látunk, melyek közül negyen a mondat-szalagot tartó szárnyas angyalt némileg még fel lehet ismerni, míg a többi felismerhetetlenségig elmosódott állapotban van. Itt-ott a medaillonok köriratainak nyomai még mutatkoznak, de a maradványból csak annyi konstatálható, hogy nem az evangelisták jelvényei voltak rajta ábrázolva. Legalul a bűtyök sora itt sem hiányzik.

Latin szövegű majuszkulákkal ékitett feliratot tartalmaz a *szepesváraljai* keresztelőkut. Díszítését a medence palástjának felső részén lóhereszalag, alsó részén pedig akantus-levéldísz képezi. Közepét a következő feliratu szalag övezi, *Deus Homo Factus Est O Rex Glorie Veni Cum Pace.* (Isten emberré lett. O dicsőség királya jöjj el békében.) A felső levéldísz és a mondat-szalag közötti mezőn a négy evangelistának hat-karélyos keretbe foglalt képei között a kálvária rajza négyszer ismétlődik. A felirat alatti mezőt a következő képek töltik ki: a sárkánnyal viaskodó szt. György kör alakú képe és kis kálváriák, valamint a jelképes szt. állatok kis képei. A 9 cm. átmérőjű sz. György-medailon körirattal is bír, mely balról jobbra folyik: „*Sancti Boleslai Dei Gratia Ducis Polonie.*” Gombja fölötti szárát akantus-levéldísz övezi. Gombja maga kettős karikát képvisel.

Talpának felső szalagján az evangelisták jelvényei kis

négyszögletes keretben sorakoznak. Alsó szalagján folytatódik a medence felirata: *Gloria In Excelsis Deo Et In Terra Pax Hominibus Bone Voluntatis*. (Dicsőség Istennek a magasságban és béke a földön a jó akaratú embereknek.) Ezen feliratos szalagra támaszkodik a következő képcsoportozat: kálváriák, szt. György-medailonok és az evangelisták szimbolumainak hat karályos képei.

Ezen medencéken a mesterek neveivel még nem találkozunk, de a harangokkal azonos díszítésükben mutatkozó egyformaság és ugyanazon típusok használata egy harangöntőtelepre vallva, ennek hagyományos alakjait és ékítő elemeit is hűen visszatükröztetik. Az itt említett azonos vonások folytatódnak a következő század keresztelő-medencéin is: ezeken azonban már megörökítették a mesterek neveiket és lakóhelyeiket is.

A XV. századbeli keresztelő-medencéink sorozatát a *ruszkini* nyitja meg. E keresztüktra a mester eddigi készletének összes ékítő elemeit és teljes képkörét átvitte. A képek motívumaiban itt nagy a változatosság, mert átöröklött alakjait njakkal is bővítette. Figyelmet érdemelnek itt a következő alakok: 1. Szent György köralaku lovas képe. Ezen 9 cm. átmérővel bíró kép keretét két, köriratnak szánt gyöngysorvonal képezi, de körirata nincsen. 2. Hosszukás alakú Madonnakép a kisdeddal és lába alatt rozettával. 3. Szent Miklós püspök medalion-képe. Kiváló fontossággal bír még Lőcse város cimere: a hármass hegyen álló kettős keresztet két oroslán az első lábaival tartja. E kép cimerpaizsban áll. A medencének még ama képe, mely egy férfi és nő alakját padon ülve és jobb kezeiket egymásba téve ábrázolja, valamely lőcsei házaspár ajándékára enged következtetni.

A ruszkini keresztük alakja a lőcseinél sokkal karcsúbb. Kupájának gazdag képzeletről tanuskodó, díszítése kétsoross minuszkulás felirattal kezdődik, palástját közepén harangvirágszalag, alján pedig három levelű lóhere szépíti. A feliratos két szalag szövege így szól: „*anno domini millesimo quadragesimo vicesimo septimo hic fons baptismi fusus est inonore sancte agnetis.*” (Ezen keresztük öntett szent Ágnes tiszteletére az Ur ezernégyszázhuszonhete-

dik esztendejében.) A felirat alatti mezőben szent Péter, sz. Pál, szent György képe, összesen tizenhat domborművű kép váltakozik. A medence alsó mezején a mester a boldogságos Szüz, szent György és szent Miklós alakjainak ábrázolásával foglalkozott. Ezen szintén tizenhat képből álló csoportozatot a szentek alakjai között elhelyezett csillagok, oroszlánfejek és az evangelisták jelvényei élénkitik. Mestere a keresztkut felső szárának díszítésére egymástól egyenlő távolságban nyolc oroszlánfejet alkalmazott. Gombja felső rézsutos peremének ékét csillagok és kiterjesztett szárnyu sasokból állította össze. Magán a gombon a felső felirat folytatását látjuk: „*sancte agneti ora pro nobis hilf got maria beruf*“ (szent Ágnes imádkozzál érettünk. Isten segits, Mária járj közben.) Talpa felső részén a liliomok szélesség irányban keskeny szalaggá alakulnak, közepét pedig a medence középső levélszalagja köríti, a két szalag képezte mezőben szent jelképes állatok, legalul meg bütykök domborodnak ki,

A felirat egyes szavai között látható a képornamentumok egész halmaza: a fentemlitett két ülő alak, oroszlán, lőcsei cimer, sas, szent György rozetták közé helyezett képei, néha az egyes szavakat is ketté választják.

Hasonlóan cikornyázott felirata van a *felkai* keresztkutnak is. Felső dísze szintén minuszkuálás felirattal kezdődik: „*is das werk gegossen in sincte iohannis ere et cetera anno domini MCCCCXXXIX.*“ (Ezen tárgy szent János tiszteletére stb. öntetett 1439.) A felirat minden szava után az evangelisták egy-egy alakja sorakozik. Palástja további díszét a felkai ezenkori kehely kosarát koronázó pártához hasonló mértani művű ornamentum képezi, mely 10 cm. távolságban ismét előfordul. Ezen 10 cm. mezőben helyezte el a mester kedvelt alakjait: kálvária, Péter, Pál, György és ezeket 16 képben váltakozva alkalmazta. Felső szárát lóheredísz koszorúzza. Gombja felső rézsutos lapjának ornamentuma a lőcsei keresztkútnak égköri jelei és csillagjai változataiból áll. Gombjának felirata: „*sancte iohannes ora pro nobis.*“ (Szent János könyörögj érettünk.) Talpán a felső részén levő rozetták után következő levéldísz alatt valamely donator mellképe szent György alakjával váltakozik.

Keresztkút. Strázsa.

Bronz-kereszt-kút. Szepes-Váralján.

Keresztkút. Ruszkin.

A késmárki keresztkút részlete.

Ugyanazon formázó szerszámokkal, de egyszerűbben készült (1463) a *leibici* keresztelőkút is. Kupáját négy mezőre osztotta a mester. Felső mezejét kálvária, Péter, Pál alakjai tizenkét képben képezik. A második mező felirata: *in honore nativitatís marie virginis anno domini millesimo cccc sextagesimo tertio.* (A boldogságos Szűz születésének tiszteletére az Urnak 1463 esztendejében.) A harmadik mezőben a jelképes állatok (nyolc) szerepelnek. Az utolsó mezőt a lőcsei medence mellszobrocskái (12) töltik ki.

A lőcsei keresztelőkút gombjának felső részén levő égkörüi jelek itt is láthatók. Nodusát és talpa közepét hullámos levélfűzér övezi.

A *késmárki* szent Kereszt-templom keresztelő-medencéje 1472-ből való, de a XIV. századbéli mintázóformák után készült viaszbélyegek szerint díszítették. Négy mezőre osztott palástjának felső részén Péter és Pál ismeretes alakja ötször-ötször szerepel, ugyanannyiszor fordul elő a kálvária is, de már az ezenkori pacifikalék formájára. Ez alatt a következő szavak olvashatók: *„ihsus Xrs marie filius bptismum ecclesie sancte crucis fudit m. s. anno domini millesimo CCCCLXXII.”* (Jézus Krisztus Mária fia a szent Kereszt-templom keresztelőkútját öntötte m. s.) A harmadik mezőt szimbolikus állatok és a negyedik mezőt az ismert égkörüi jelek ékitik. Nodusa díszítés nélküli talpa felső és középső részét hullámos harangvirágdísz koszoruzza. A két szalag közötti mezőben a városi cimer diszeleg, legalul pedig az evangelisták elmosódott képei vehetők észre.

A monogrammos *m.* (agister) *s.* betű az iglói ércöntőműhely valamelyik mesterének nevét van hivatva jelezni.

Ugyanezen kivitelű és díszítésű a *szepesbélai* keresztelő-medence is, de alakjainak elrendezésében nem követte a mester a szimmetria szabályait. Szent Péter, szent Pál és a régi formájú Kálvária-képek és apró mellszobrok képezik a palást ezen mezejének díszét; alatta szőlőfürtös szalag veszi körül a medencét, mely alatt még folytatja a mester kép-körét a két apostolfejedelem alakjaival, és égkörüi jelekkel. A következő felíratos szalag az angyali üdvözlést tartalmazza: *„Ave maria gratia plena dominus tecum ... de a*

betük nem voltak elegendők ahhoz, hogy velök a diszitendő szalagot kitölthesse, miért is a mester az egyes szavak ismétlésével segített magán. Gombján az evangelisták jelvényei; elmosódott bélyegzők és a batizfalvi harang görög keresztje látható.

Talpa felső részét lóherefűzér, közepét akantuslevéldisz és a mateóci keresztút görög keresztjeiből alakított szalag hálózza körül. Legalul szimbolumok, medalionok elmosódott képei és bütykök jelentkeznek.

A *ménhárdi* keresztelő-medence mestere a talp disztésében már megiepő önállóságot tanusított, de a medence palástjánál még mindig szívosan ragaszkodott az átöröklött minták hagyományaihoz. Palástja legfelsőbb részére szőlőfürtös szalagot tett. A szalag alatti mezőben elhelyezte a régi formák szerint készült képkörét: kálvária, Péter, Pál, rozettek, égkőri jelek. Meglepő az, hogy ezen képkörben látjuk a szepesolaszi keresztkutat díszítő városi cimert is, mely a szepesolaszi egyház cimere is és pedig az előbbivel azonos nagyságban és formában, holott a ménhárdi 14 évvel előbb készült, amint ezt a képkör alatti körirat tanusítja: „*hic fons baptismi servati presbl almi terre scepus oppidi vocati menhardi anno m^o CCCC^o LXXXIII.*“ (Szervacius áldozópap keresztútja Szepesmegye Ménhárd nevű városában. 1483.) A medence közepén átfutó szőlőfürtös szalag alatt a mester nevét és lakhelyét is megörökítette: „*magister iohannes de nova villa fecit hoc opus*“ (az iglói János mester készítette ezt a tárgyat.) E felirat egyes szavait szent György medalionos alakja, égkőri jelek és rozetták élénkitik. Gombja feletti felső szárát mellszobrocskák, rozetták és csillagok fedik. Hólyagos gombja alatti talpát repkényként felfutó szőlőfürtös dísz ékiti. Tölcséralakú talpát úgy látszik viaszkielvasztással öntötték, sőt annak díszítéséhez ügyes ötvös is közreműködött.

A *szepeolaszi* keresztelő-medencének (l. a 92. lap mellékletén) mestere nagy bátorsággal szakít a csúcsives izlés hatása alatt keletkezett hagyományos díszítésekkel és alkotását már az új renaissance hatásnak rendeli alá. Keresztútja ilynemű emlékeink legszebb példánya. A ménhárdi

Bronz-keresztút Ménhárdon.

keresztelő-medencén látható T kereszt címerképnek a szepes-olaszival azonos volta ugyanazon egy mesterre vall, akinek nevét a ménhárdi alkotáson olvassuk: Magister Johannes de nova villa. De az egész alakítás, a domborművek korrekt volta, nemes arányai, az ornamentikában minden túlterheltség nélkül jelentkező finom izlés, mely a templom diszítésével harmonikusan egybeolvad, arra a következtetésre vezet, hogy ezen műtárgyat viaszkiolvasztó eljárással kiváló ötvösmester mintázta.

A keresztelőmedence kupájának palástját szimmetrikus arányban három szalag övezi. A legfelső hullámvonalas pártával díszített szalagot a két fülhöz illesztett oroszlán fejek metszik. Középső, pálcatag körül fonódó, kelyheink pártáira emlékeztető levelek szalagját is a templom védőszentjének térdképe (Szent János) és a város cimere kétszer-kétszer, összesen négyszer szakítja meg. Szepeolaszi városának címerpajzsában álló címerét nagy T kereszt képezi, melyet fönt *ihesus* felirat, jobb és bal felől rozetta és csillag ékit. Keresztelő szent János az Agnus Dei-bárányát tartja ölében jobb kéz ujjával reámutatva. A kupa alján levő szalagot a ménhárdi felirattal azonos fogalmazású körirat tölti be: „*hic fons baptismi precursoris ihesu cristi terre scepussy oppidi vocati olasz 1497*“ (Jézus Krisztus előhírnökének keresztútja Szepesmegye Olaszi nevű városában 1497.) Gombja fölötti szárát kétszer körülfutó hullámvonalas pártával díszített szalag övezi, mely egyszersmind az alsó szár ékitményének mintáját is adja. Gombja csavarálaku. Talpa haránt irányban bordázott. Alján látjuk a szepeshelyi a XV. század utolsó tizedében készült kehely kupakosarának hármass levelű eperszem ékitményeit.

A XIV. századi mintáknak a XVI. században való használata ilyenmű emlékeink korának meghatározásánál könnyen tévedésbe ejtheti a kutatót. A XVI. század elején mestereink a keresztutak régi díszítő elemeihez térnek vissza, a feliratok elmaradnak és csakis a harangokon fordulnak elő, de azokban is a hajdan híres litteratus bronzöntő-iskolának hanyatlását látjuk vagy inkább a fentemlitett ágyúöntő mesterek írástudatlanságára következtetünk.

A *podolini* keresztelőmedence az iglói harangöntödét

jellemző vonásaiban a XIV. század mintáit tünteti elő, de új díszét a hosszú lábú, nyaku és csőrű madár (gólya vagy pelikán) képezi. Ezen madár a szepesszombati reneszansz ízlésű oltárcsengetyű paradicsom-csoportozatának domborművű képei között is szerepel.

A podolini keresztkút kupájának felső részét kettős csikban párhuzamosan egymás mellett futó hullámos lóhere és akantuslevél-szalag veszi körül. A szalag alatti 14 cm.-es mezőben a kálváriák az evangelisták kis képeivel váltakoznak, majd a most említett, medailonos keretbe foglalt madáralakokból képezett guirlanddisz következik, legalul a kupa díszét a bütykök sora zárja be. A gomb felső peremén a nevezett madarak ismét jelentkeznek, nem mellőzi ezeket a mester a talp felső részét körülhálózó akantuszlevélszalag alatti mezőben sem, azok alkalmazásával még a talp alján is foglalkozik.

A XIV. század mintái után készültek a *gölnicbányai* keresztkút díszitményei is, de a minták hiányos kezelése miatt e tárgy a kevésbbé gondosan kidolgozott műmaradványok egyike. Jellemző díszét képezi a szent állatok medailonos alakjaiból alakított guirlandszalag, mely a kupa felső részén a lóhereszalag alatt a gombon és a talp felső részén is látható, további ékitményei az iglói keresztkutra emlékeztetnek.

A kupán a most jelzett dísz alatti mezőben rendszeretlenül van elhelyezve a kálvária jelenetnek több formája, közbe az evangelisták szimbolumai és a királyok imádási jelenete láthatók. Alsó ékét a pontozott akantuszlevél képezi.

Az erősen kiképezett gomb felső peremét kerék medailonok díszítik, melyekben szárnyas evangelista-alakok és az iglóiival azonos szentek fordulnak elő.

Talpát fent levélkoszoru, legalul pedig az ismeretes bütykök sora veszi körül.

E keresztelőmedence az iglóiival egykorunak látszik.

Az *iglói* keresztelőmedence 1549. évi öntésű. Ékitményeiben az iglói ércöntőtelep több mintájára ismerünk rá, de kivitele az akkori műkezelés hiányai miatt már gyenge. Mestere a kupafelületet pálcatagozat által öt mezőre osztotta,

ezekbe helyezte el az eddig ismertetett középkori pacifikálék kálvária jelenetét (hatszor) és az említett emberfej-alakokat. Új ornamentumokként jelentkeznek még itt domborművű szárnyas angyalfejek és medailonokba foglalt szentek. A középső mezőben az 1549-ik évszám a készítési időt jelzi. A felső száron csillagok és a szepesváraljai keresztelő-medencén előforduló szt. Péter és Pál alakjainak együttes kis képei láthatók. Gombját a szokásos kezelésű akantuszlevélkoszorú, talpát pedig elmosódott medailonok töltik be.

A *durandi* keresztelő-medencénél már nem találunk semmiféle közös vonást az eddigi keresztelőkutak diszitó elemeivel. Durván áttört talpával, sőt a kupájára alkalmazott palmettákhoz hzsonló diszitásával is csak nagyon primitív munka benyomását teszi.

Ujabb történetírásunk kiváló gondot szentel művelődéstörténetünk anyagának összegyűjtésére. Ezen törekvésében elsőrangú szerepet juttat a műiparnak. Nálunk a legrégibb iparművészetnek emlékei az ércöntés alkotásai voltak. Mestereink ebben országos hirre tettek szert. Ezen ércöntvények ismertetésénél valóban csodálkozhatunk, hogy annyi háború és pusztítás után, még annyival birunk. Jele nyilván annak, mennyi és mily sok lehetett ezeken kívül, de a fennmaradt műemlékek ezen lajstroma is elég világosan beszél azon kor iparművészetéről, azért őrizzük ezen műemlékeinket, nehogy végre is elvesszenek, s ez által is üresebb legyen a múlt, szegényebb a jelen és kétesebb a jövő.
